

Načrt deželno knežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem

Edo KOZOROG*, Matej VUGA**

1 UVOD

V Gozdarskem vestniku je bil že objavljen podroben prispevek o deželno knežjih gozdovih na Primorskem (VALENČIČ 1956). Pred kratkim pa nas je rojak Silvo Torkar opozoril tudi na Načrt deželno knežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem (1732-36), ki je bil gozdarski strokovni javnosti doslej očito neznan. Ker smo v zadnjih letih našli v raznih arhivih še več drugih zanimivih gradiv, ki kažejo na velik pomen gozdno-gospodarskega načrtovanja na Primorskem (KOZOROG / ŽIGON, 1997), se nam zdi za potrebno, da tudi ta načrt predstavimo slovenski strokovni javnosti kor dopolnilo Valenčičevemu prispevku. Ta zelo podrobno opisuje zgodovino in razvoj deželno knežjih gozdov na Primorskem, izredno pomembnih zaradi bližine Trsta in Benetk.

2 VSEBINA IN POMEN NAČRTA DEŽELNO-KNEŽJIH GOZDOV

Načrt je sestavljen iz treh delov:

1. Navodila za ogled in inventuro cesarjevih gozdov iz leta 1732.
2. Kartni del z osnovnimi podatki, dokončan leta 1736.
3. Popis meja za nekatere gozdove in druga spremljajoča gradiva.

V navodilih za ogled in inventuro cesarjevih gozdov, izdanih 15. maja 1732, je poudarek na evidentiranju določene vrste sortimentov za potrebe mornarice (predvsem 500 jamborov) in določitvi možnosti spravila za cesarstvo najvrednejših sortimentov. Navodila določajo tudi, kako morajo biti ti sortimenti transportirani, zloženi in ločeni od ostalih sortimentov, da se ne bi poškodovali ali pomešali, kar bi onemogočalo hitro dobavo. Navodila so zelo natančna tudi glede organizacije izkoriščanja v teh gozdovih in pooblastil za izvedbo določenih nalog. Napisana so v italijanskem jeziku s povzetkom v nemščini.

Zaradi zanimivosti in aktualnosti dela teksta celo v današnjem času, navajamo celotno besedilo navodil (prevedla Marjan Šebenik ml. in Marjan Šebenik st.).

* E. K., dipl. inž. gozd., vodja odseka za načrtovanje, ZGS, OE Tolmin, SLO

** M. V., inž. gozd., pripravnik na ZGS, OE Tolmin, SLO

Mi, Filip Ludvik, grof v Sinzendorfu, vitez iz odličnega reda "Zlatega runa", dvorni kancler, državni svetnik in mejni grof iz Rialza, svetnik in državni sekretar Njegovega Veličanstva, so bili pooblašteni, po ukazu Njegovega Veličanstva, da opravijo zadeve, ki tičejo mornarico iz avstrijskega Primorja.

NAVODILA:

Za N. Bogerja, brata konstruktorja, za ogled cesarskih gozdov in za posek 500 kosov jamborov (dreves) po ukazu Njegovega Veličanstva. Ta navodila veljajo za vsakega, ki bi ga želel gospod vitez Deichmann zaposliti za realizacijo navedenih nalog, saj ima zato pooblastila Njegovega Veličanstva.

I. Po načelnih pripombah gospoda viteza Deichmanna menimo, da je ob tej priliki umestno pristopiti k splošnemu ogledu cesarskih gozdov, ki rastejo v bližini avstrijskega Primorja, da bi zabeležili drevesa in sestavili njihov inventar z opisom uporabljivosti za gradnjo na posameznih delih objekta. Tako bo Njegovo Veličanstvo informirano o točnem stanju v njegovih gozdovih in bo lahko pravočasno odločalo glede potreb njegove mornarice, o vrsti in številu dreves, ki bodo odkazana glede na potrebe njegove mornarice z upoštevanjem vseh dreves, kraja in dimenzij glede na uporabnost lesa, kakor tudi po presoji večje ali manjše razdalje in težavnosti transporta do mesta uporabe.

II. Poleg te potrebne specifikacije vseh dreves iz cesarskih gozdov, ki so primerni za gradnjo, je umesten tudi nasvet g. viteza Deichmanna, da ni dovolj le podrobno navesti število dreves, temveč da mora preglednik po svojem znanju tudi ločiti drevesa po vrstah v vsakem kraju in opisati drevesa po višini in debelini z navedbo možne uporabe pri posameznih delih objekta ob predpostavki, da je za vsak primer pregledniku poznana ustreznost uporabnosti.

III. V ta namen bodo upravitelji domenskih gozdov imeli ustrezna navodila dvornega urada, da bo delo potekalo sporazumno s preglednikom, imenovanim od komisije, in da bodo opisi izdelani s premišljeno razsodnostjo.

IV. Vsa izbrana drevesa za izdelavo in opremo plovil je treba vidno označiti z navedbo (kolikor je mogoče) točnega kraja, da bi se bilo v primeru nujnosti

Gozdarstvo v času in prostoru

takoj mogoče odločiti, koliko in kakšnih dreves in v katerem gozdu jih je treba posekati ter odpremiti za potrebe avstrijskega Primorja.

V. V zvezi s posekom 500 jamborov (dreves) po ukazu Njegovega Veličanstva se pooblašča in naroča Bogerju, bratu izvajalca del, oziroma komur bi bilo po mnenju g. viteza bolj primerno zaupati to delo, da bo urejeno deponiranje pripeljanega lesa po sortimentih in ne dovoliti, da bi pomešali kose, ki so potrebni za različne namene.

VI. Ker se lahko zgodi, da od 500 kosov jamborov (dreves) ne bodo vsi deponirani v barakah, izdelanih v cesarskih gozdovih v bližini Primorja in bodo nekateri morebiti deponirani v bazenih ali prepeljani v Tržaško ladjedelnico (arsenal) ali drugam, se naroča pooblaščenca, da se o vsem pridržuje ukazom gospoda viteza Deichmanna, ki bo dajal navodila po svoji presoji in skladno z interesi Njegovega Veličanstva.

VII. Zato naročamo in zahtevamo, kot je že zgoraj navedeno, da se ločuje les različnih vrst dreves tako, da ne bo zmešnjave in s tem dodatne izgube časa in novih stroškov, ki bi nastajali za ločevanje lesa po dejanski potrebi izmed ostalega lesa, ki ga ne potrebujemo. Na ta način, ko so drevesa ločena ne samo po višini oziroma dolžini, ampak tudi po volumnu oziroma debelini in po drevesnih vrstah, bo možno takoj najti kraj, kjer ležijo tiste vrste, ki se jih potrebuje. Preostalo se pusti v redu, ki omogoča izbiro po dimenzijah in po namenu uporabe tako za gradnjo kot za opremo ladij.

VIII. Ob priliki ogleda je potrebno, da se vedno registrira razdalje posameznih gozdov od morja tako,

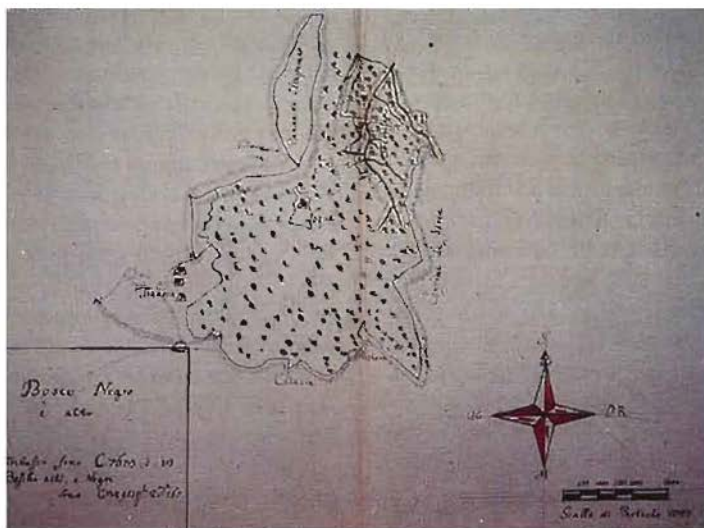
če so v bližini Buccari (Bakar?), Kraljevice, Reke ali Trsta z navedbo tudi večjih ali manjših težav za transport.

IX. Način in čas sečnje se prepusti pooblaščenemu izvedencu ob upoštevanju pravega časa in ugodne lune, toda tudi ob poznavanju navodil, sprejetih od drugih plemičev za svoje gozdove. Pripominja se, da je treba drevesa črnike, hrasta in drugih listopadnih vrst sekati ob stari luni; bori, smreke in druge podobne vrste, ki jim listi ne odpadejo, se običajno seka ob mladi luni.

X. Podobno so se koristno ravnale tudi druge države (kot je zapisano v njihovih pravilnikih za sečnjo drevja), ko je šlo pri izbiri dreves za uporabo lesa za ladijske jambore, ki naj bi bili ravni in ne vejnati in so rastle na severni ekspoziciji oziroma izpostavljeni ivamontani in ne rastejo na barjanskih tleh, marveč na peščenih kakor na kamnitih tleh. Prednost imajo ženska drevesa, katera se ločijo po listih, ki so nagubani, po lubju, ki je tanjši in lesu, ki je bolj bel.

XI. Če bi g. Canag D. menil, da bi bilo umestno, da bi si komisija ogledala gozdove, ki rastejo v bližini državnih gozdov, bodo dana takoj ustrezna navodila in naročila za tak ogled.

XII. Ogledniku pojasnjujemo, da tako za pooblaščenega izvedenca bodo pokriti potrebni stroški, kot tudi tako zanj kakor za ostale delavce, ki bi bili potrebni. Ko se bodo v ta namen javili na blagajno "porto RE", jim bo izplačano vse, kar bo odobril g. Canag Deichmann, komur je Njegovo Veličanstvo dalo ustrezna navodila.

Karta Tmovskega gozda, ki je v tistem času obsegal tudi del Trebuše (Arhiv Slovenije).

Gozdarstvo v času in prostoru

XIII. Ob izvajanju teh nalog se bodo mogoče pojavile ustrežnejše rešitve ali pa danih rešitev ne bo mogoče izvajati. Cesarska dvorna komisija ob soglasju cesarske službe je zato pooblastila g. Gonaga Deichmanna, da po prosti presoji dopolni instrukcije v korist večje produktivnosti in hitreje rešitve danih nalog.

Lassenburgo, 15. maj 1732
Graf Filippo di Sizendorf
Mejni grof Rialpa
Benedetto Lorella

KARTNI DEL

Je bil izdelan leta 1736, verjetno takoj po zaključku inventure in izmere na terenu. Deželnoknežje gozdove sestavlja 31 gozdnih kompleksov na takratnem Goriškem in Gradiščanskem. Vsak gozdni kompleks je vrisan na svojo karto enotnega A3 formata s simboli dreves, med katerimi pa ni mogoče ločiti listnatega od iglastega gozda. V spodnjem desnem kotu vsebuje karte kompasnico. Pri tem je potrebno poudariti, da je orientacija takšna kot pri novejših kartah.

Vse površine so vrisane približno na sredino lista, kar je v skladu z določili situiranja. Poudariti je potrebno, da je način prikaza reliefa zelo moderen. V nasprotju od horografskega prikaza, ki so ga uporabljali v takratnem času in je izrazito namišljen, je prikaz reliefa z metodo grebenjenja na obravnavanih kartah zelo

stvaren. Z metodo grebenjenja si že lahko predstavljamo višinske črte, nimamo pa prikaza višine vrhov.

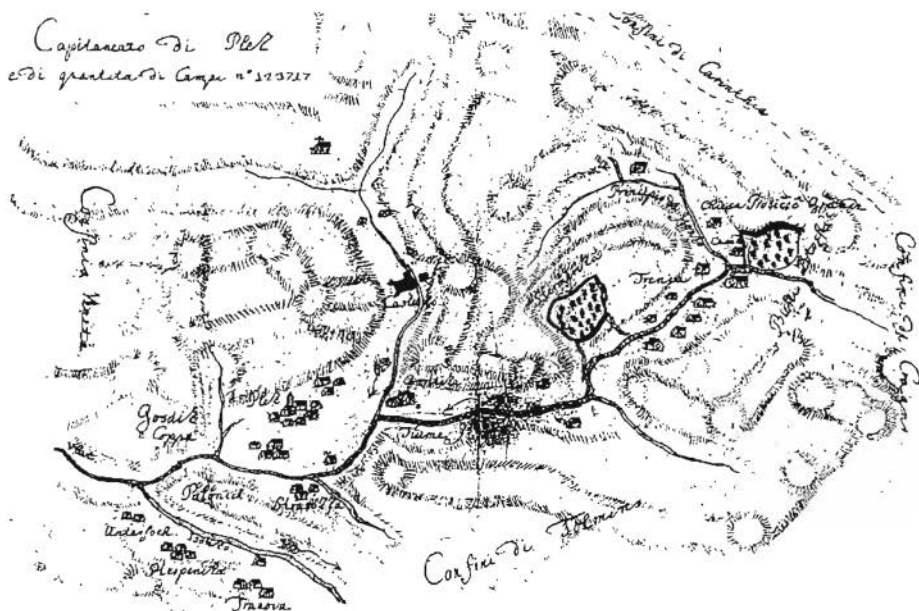
Karte so izdelane v merilih od 1:140.000 do 1:9.000, odvisno od velikosti gozdnega kompleksa.

Naslednji element, s katerim ocenjujemo kakovost kart, je stopinjska razdelitev in kartografska koordinatna mreža. Ta dva elementa karte ne vsebujejo, čeprav karta, ki prikazuje Veliki Prosek, vsebuje nekakšno mrežo. Zaradi pomanjkanja teh dveh elementov ne moremo trditi, da so karte pomanjkljive, saj je bila na Slovenskem prva karta s stopinjsko razdelitvijo izdelana leta 1744 izpod roke kartografa Janeza Dizme Florjančiča.

V spodnjem levem kotu vsebuje karte zelo zanimive legende, kjer so podani vsi pomembnejši podatki, tudi o površinah vrisanih parcel.

Omenjeni sklop kart iz leta 1736 vsebuje tudi pregledne karte za posamezna glavarstva z vrisanimi gozdnimi kompleksi. Za gozdove po posameznih glavarstvih (7 kompleksov gozdov v gradiščanskem glavarstvu v pregledu ni zajetih, ker danes spadajo k sosednji Italiji) so bile ugotovljene naslednje površine (VUGA 1997):

Bovško glavarstvo	
Objekt	Površina v ha
Veliki Prosek	168
Strmarica	173
Skupaj	341

Pregledna karta deželnoknežjih gozdov v bovški kapitaniji (Arhiv Slovenije).

Gozdarstvo v času in prostoru

Tolminsko glavarstvo

Objekt	Površina v ha
Matajur	1.133
Kolovrat	654
Krn	149
Slapišče	131
Tolminka	785
Zadiaz	156
Kneža (nova)	645
Kneža (stara)	429
Kacneph	266
Baža	566
Porezen	1.165
Naselje v Hotenji	231
Hotenja	184
Klobučar	98
Čepovišče	51
Skupaj	6.643

Goriško glavarstvo

Objekt	Površina v ha
Trnovski gozd	12.213
Panovec	307
Sabotin	341
Ljajak	59
Črniče	178
Kamno čelo	30
Skupaj	13.128

POPIS MEJA IN DRUGO ARHIVSKO GRADIVO

Iz navodil in znanega arhivskega gradiva je mogoče sklepati, da so cesarjevi nameščenci hkrati z inventuro gozdove tudi prvič razmejili od drugih s križi, vklesanimi v skalo, ki pa danes na terenu večinoma niso več prepoznavni. Izdelan je bil tudi natančen opis meja, ki je danes ohranjen le za nekatero gozdove (1764). Kot kaže, je v času inventure deželno knežjih gozdov nastalo več gradiv, ki so v različnih arhivih in verjetno še niso vsa odkrita, nekatera pa so morda tudi uničena. Iz navodil je namreč očitno, da so zbirali tudi podatke o stanju teh gozdov in izdelali opise gozdov (točka III).

3 RAZPRAVA IN ZAKLJUČKI

Ker je bil Načrt deželno knežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem osnova kasneje izdelanim Flameckovim načrtom za Tolminske gozdove (1770) in za Trnovski gozd (1771), bo povezavo med temi načrti pokazala šele podrobnejša obdelava teh dveh načrtov. Ob upoštevanju vseh doslej znanih gradiv menimo, da je načrt deželno knežjih gozdov nekakšen okvirni (danes bi rekli »območni nivo«) za državne gozdove, ki temelji predvsem na lesnoproizvodni vlogi gozdov brez zagotavljanja trajnosti donosov. Načrt namreč v zelo preprosti obliki vsebuje vse osnovne elemente načrtovanja: inventuro stanja in ureditev in

označitev meja, postavitve ciljev (izkoriščanje določenih sortimentov za potrebe mornarice) in določitev ukrepov za doseg ciljev. Veliko podrobnejša Flameckova načrta sta na precej višjem nivoju predvsem zato, ker zagotavljata trajnost donosov z razporeditvijo sečenj v času in prostoru (ŽIGON / KOZOROG 1997). Pojasniti bo potrebno tudi, kolikšen del inventure za Flameckove načrte je povzet iz preteklosti in kolikšen del temelji na ponovni izmeri in pregledu gozdov. Flameck je namreč v nekaj letih izdelal vsaj dva obsežna načrta, zato je vsekakor zanimivo, kako je potekala inventura na terenu.

Prepričani smo, da bomo v bodoče odkrili še kašno gradivo, ki bo zapolnilo določene vrzeli v tem obdobju, ki je bilo očitno zelo pomemben mejnik v razvoju gozdnogospodarskega načrtovanja v Sloveniji.

Del nekdanjih deželno knežjih gozdov je še danes državnih in so vzor načrtnega gospodarjenja z gozdovi. Najpomembnejši so gotovo Trnovski gozd, Panovec in Knežki Prodi, kjer je tudi državno gojitveno lovišče v upravljanju Zavoda za gozdove Slovenije.

Veliko nekdanjih deželno knežjih gozdnih kompleksov je bilo kasneje tako močno obremenjenih s servitutnimi pravicami, da jih je država v letih 1869 in 1870 oddala lokalnim skupnostim, ki so bile upravičene do teh pravic (SCHINDLER 1885, str. 23). To bi moralo biti za današnjo državo pomembna izkušnja, saj nekateri znaki kažejo, da bo morda naredila podobno napako. To pa bi bila lahko danes ob stalnem poudarjanju pomena javnih gozdov v zaokroženih posestih nepopravljiva napaka.

VIRI

- FLAMECK, F., 1770. Holz Schätz, oder Überschlagnung, auch geometrische Einteilung in die Stallungen oder jährliche Gehau über die in der gefürsteten Grafschaft Gortz und zwar in der Hauptmanschaft Tulmein und Flitsch reservirt K.K. Bancal Waldungen so vorgenommen worden Anno 1770. - Archivno stalez Tneste, Atti Amministrativi Gorizia anni 1783-1791, Busta 16.
- KOZOROG, E. / ŽIGON, J., 1997. Flameckov načrt za državne gozdove na Tolminskem - Tolminski zbornik št.3, Občina Tolmin.
- RUTAR, S., 1882. Zgodovina Tolminskega. - Gorica.
- SCHINDLER, K., 1889. Die forste der in verwaltung des K.K. Acherbau-Ministeriums stehenden staats- und fondsguter, Herausgeben vom K.K. Achenbau-Ministerium. - 1 theil, Wien.
- VALENCIČ, V., 1956. Nekdanji deželno knežji gozdovi na Primorskem - Gozdarski vestnik 1956, s. 233.
- VUGA, M., 1998. Spreminjanje lastniških razmer v gozdovih Tolminskega gozdnogospodarskega območja. - Višješolska diplomska naloga, BTF, oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire.
- Načrt deželno knežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem. 1732-36. - Dolški arhiv, fasc. 186, Arhiv Slovenije, Ljubljana.
- Descrizione del confini di bosci negri e Nemški mt. 1764. Stali provinciali, št. 623a/39, Gorica.